

Niall Ferguson

CIVILIZACIJA

Kako so vrednote Zahoda
osvojile svet

Prevedel: Sandi Kodrič

UMco

Ljubljana, 2014

Niall Ferguson

CIVILIZACIJA

Kako so vrednote Zahoda osvojile svet

CIVILIZATION

The Six Killer Apps of Western Power

Copyright © 2011, Niall Ferguson; All rights reserved.

© za Slovenijo UMco, d. d., 2014.

Vse pravice pridržane.

Prevod: Sandi Kodrič

Jezikovni pregled: Mira Turk Škraba

Izdajatelj in založnik:

UMco d. d. / Zbirka Angažirano

Urednik: Samo Rugelj

Pomočnica urednika: Renate Rugelj

Oblikovanje ovitka: Žiga Valetič

Postavitev: Aleš Cimprič

Fotografija na naslovnici: World Map and Compass, dem10, iStock

Tisk: NTD d. o. o.

Naklada: 400 izvodov, 1. natis

Ljubljana, 2014

Knjižno delo je izšlo v okviru programa, ki ga sofinancira
Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

Brez pisnega dovoljenja založbe je prepovedano reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba tega avtorskega dela ali njegovih delov v kakršnem koli obsegu ali postopku, skupaj s fotokopiranjem, tiskanjem ali shranitvijo v elektronski obliki, v okviru določil Zakona o avtorski in sorodnih pravicah.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

008:33

FERGUSON, Niall

Civilizacija : kako so vrednote Zahoda osvojile svet / Niall Ferguson ;
prevedel Sandi Kodrič. - 1. natis. - Ljubljana : UMco, 2014. - (Zbirka Angažirano)

Prevod dela: Civilization

ISBN 978-961-6954-05-1

274936576

UMco d. d., Leskoškova 12, 1000 Ljubljana
tel.: 01/ 520 18 39, e-pošta: bukla-urednistvo@umco.si, www.bukla.si

Za Ayaan

VSEBINA

Seznam ilustracij	9
Kazalo zemljevidov	11
Kazalo grafikonov	12
Predgovor	13
Uvod: Rasselasovo vprašanje	31
1. Konkurenca	51
Dve reki	52
Evnuh in samorog	59
Dirka za začimbami	66
Povprečno kraljestvo	78
2. Znanost	85
Obleganje	85
Micrographia	95
Osman in Fritz	116
Tanzimatska potovanja	132
Od Istanbula do Jeruzalema	137
3. Lastnina	144
Novi svetovi	144
Dežela svobodnih	151
Ameriške revolucije	165
Usoda Gullahov	181

4. Medicina	194
Burkova prerokba	195
Uničevalna sila vojn	211
Médecins sans frontières	224
Lobanje otoka Shark	232
Črna sramota	251
5. Potrošnja	264
Rojstvo potrošniške družbe	264
Vesternizacija	289
Od ragtima do bogatije	299
Duh jeansa	315
Pižame in rute	328
6. Delo	333
Delovna etika in etika besed	333
Gremo na lepše	350
Kitajski Jeruzalem	365
Dežele nevernih	376
Konec sveta?	380
Sklep: Tekmeci	384
Končne opombe	419
Bibliografija	442
Imensko in stvarno kazalo	475

SEZNAM ILUSTRACIJ

1. Prizor iz stoletne vojne (*Corbis*)
2. Štiri stanja družbe: revščina, Jean Bourdichon, okoli leta 1500 (*Bridgeman*)
3. *Triumf smrti*, Pieter Bruegel starejši, okoli leta 1562 (*Getty*)
4. Cesar Yung-Lo (*Nacionalna muzejska palača, Tajvan*)
5. Vodna ura Su Songa (*Adrian Pennink*)
6. Kitajski golf (*Muzejska palača, Prepovedano mesto*)
7. *Qilin* (*Tempelj Jinghai*)
8. Izpit za kitajsko državno službo, iz zgodovine kitajskih cesarjev iz 17. stoletja (*Bridgeman*)
9. Grobnica Vasca da Game, samostan sv. Hieronima, Lizbona (*Dewald Aukema*)
10. Odposlanec grof Macartney pred cesarjem Xianlongom, karikatura Jamesa Gillrayja (*Getty*)
11. Možje Jana Sobieskega prekinjajo obleganje Dunaja (*Dunajski muzej*)
12. Sultan Osman III. (*Bridgeman*)
13. Prihod Ahmeda Resmi Efendija v Berlin, 1763 (*Dewald Aukema*)
14. Anti-Machiavelli Friderika Velikega, z Voltairjevimi komentarji (*Dewald Aukema*)
15. Strani iz nemške izdaje Novih načel topništva Benjamina Robinsa (*Dewald Aukema*)
16. Machu Picchu, Peru (*Dewald Aukema*)
17. Boneyard Beach, Južna Karolina (*Dewald Aukema*)
18. Pogodba o služenju Millicent How (*Državni arhiv v Kewu*)
19. Dodelitev zemljišča Abrahamu Smithu (*Državni arhiv v Kewu*)
20. Zemljevid Charlestona (*Zgodovinsko društvo Južne Karoline*)
21. Jerónimo de Aliaga (*Dewald Aukema*)
22. Poslikava z likom Simóna Bolívarja v današnjem Caracasu (*Dewald Aukema*)

23. Suženj z brazgotinami (*Državna galerija portretov, Washington D. C.*;
© *Photo SCALA, Firenze*)
24. Saint Louis, Senegal (*Dewald Aukema*)
25. Blaise Diagne (*Getty*)
26. Louis Faidherbe (*Corbis*)
27. Senegalski strelci (*Pasteurjev inštitut*)
28. Francoski zdravniki v tropih (*Pasteurjev inštitut*)
29. Tri fotografije »bastardnih« žensk (*Adrian Pennink*)
30. Senegalski strelec na zahodni fronti (*francosko ministrstvo za obrambo*; © *ECPAD*)
31. Lüderitz, Namibija (*Magic Touch Films*; © *Manfred Anderson*)
32. Mlada ženska na konju, Urga [Ulan Bator], Mongolija, 1913 (*Muzej Kahn*)
33. Hirohito in Edward (*Getty*)
34. *Njegovo cesarsko veličanstvo spremlja skupne vojaške vaje pehote in mornarice, Yōshū Chikanobu, 1890 (Muzej likovne umetnosti, Boston)*
35. *Ženske šivajo, Adachi Ginkō, 1887 (Muzej likovne umetnosti, Boston)*
36. Plakat za film *Velikan (Alamy)*
37. Trgovina Levi's ®, 174–176 Regent Street (*Levi Strauss & Co*)
38. *Egon Bondy's Happy Hearts Club Banned, The Plastic People of the Universe (Jaroslav Riedel)*
39. Naglavne rute na izložbenih lutkah v Istanbulu (*Dewald Aukema*)
40. Max Weber v Ameriki (*Getty*)
41. Svetovna razstava v St. Louisu, 1904 (*Zgodovinski muzej Missourija*)
42. Učenci Misijona notranje Kitajske, okoli leta 1900 (*Posebne zbirke, bogoslovna knjižnica univerze Yale*)
43. Zemljevid jugovzhodne Kitajske nekega ameriškega misijonarja (*Britanska knjižnica*)
44. Prizor smrti in razdejanja iz taipinškega upora (*Getty*)
45. Družba Amity Bible Printing Company iz Nanjinga (*Reuters/Sean Yong*)
46. Industrijska Kitajska (*Dewald Aukema*)
47. Barack Obama in Wen Jiabao, november 2009 (*Corbis*)

KAZALO ZEMLJEVIDOV

1. Sedmo potovanje Zheng Heja in prvo potovanje da Game	62
2. Razpadanje Otomanskega cesarstva po letu 1683	92
3. Prusko širjenje po letu 1668	93
4. Širjenje ZDA po letu 1783	168
5. Razpad Velike Kolumbije	178
6. Francoski in nemški imperij v Afriki leta 1914	197
7. Protestantski misijonarji na Kitajskem leta 1902	369

KAZALO GRAFIKONOV

1. Prihodnji zahodni imperiji leta 1500 in zahodni imperiji leta 1913	36
2. Razmerje med britanskim in kitajskim BDP na prebivalca v letih 1000 do 2008	79
3. Učinkovitost francoske vojske	129
4. Rasna struktura Novega sveta v letih 1570 do 1935	187
5. Pričakovana življenjska doba ob rojstvu: Anglija, ZDA, Indija in Kitajska v letih 1725 do 1990	200
6. Čas in hitrost premikov v zdravstvu v francoskem imperiju	258
7. Delovna etika: število delovnih ur v letu na Zahodu in na Vzhodu v letih 1950 do 2009	352
8. Verovanje in udeležba v bogoslužju od zgodnjih osemdesetih let do srede prvega desetletja 21. stoletja	353
9. Število odobrenih patentov po nacionalni pripadnosti prijavitelja v letih 1995 do 2008	399
10. BDP širše Kitajske glede na BDP ZDA v letih 1950 do 2009	411
11. Povprečna uspešnost učencev osmega razreda (starih približno 14 let) pri matematiki, 2007	412
12. Ocenjeni deleži Evrope, Amerike, Kitajske in Indije v svetovnem BDP v izbranih letih 1500 do 2008	415

PREDGOVOR

Poskušam se spomniti, kje se mi je posvetilo in kdaj. Je bilo to leta 2005 med mojih prvih sprehodom po Bundu v Šanghaju? Ali v Chongqingu, sredi prahu in smoga, ko sem poslušal krajevnega funkcionarja komunistične partije, kako opisuje velikansko gomilo kamenja kot prihodnje finančno središče jugozahodne Kitajske? To se je dogajalo leta 2008 in prevzelo me je nekako bolj od usklajenega blišča slovesne otvoritve olimpijskih iger v Pekingu. Ali pa je bilo leta 2009 v Carnegie Hallu, ko sem očarano poslušal glasbo Angela Lama, sijajnega nadarjenega mladega kitajskega skladatelja, ki pooseblja orientalizacijo klasične glasbe? Mislim, da sem razumel značaj prvega desetletja 21. stoletja šele tedaj, ko se je koncert končeval: živimo na koncu petstoletnega obdobja prevlade Zahoda.

Poglavitno vprašanje, ki si ga zastavlja ta knjiga, se mi zdi najzanimivejše vprašanje, ki si ga lahko zastavi zgodovinar sodobne dobe. Zakaj je z začetkom okoli leta 1500 nekaj držav na zahodnem robu evrazijske celine zavladalo preostanku sveta vključno z mnogo številčnejšimi in po mnogočem razvitejšimi družbami vzhodne Evrazije? Moje dodatno vprašanje je: Če znamo dobro pojasniti dosedanjo premoč Zahoda, ali znamo napovedati tudi njegovo prihodnost? Je to res konec sveta po meri Zahoda in začetek epohe Vzhoda? Z drugimi besedami, ali smo priča izginjanju obdobja, v katerem je bil večji del človeštva bolj ali manj podrejen civilizaciji, ki je nastala v zahodni Evropi po renesansi in reformaciji – civilizaciji, ki se je, spodbujana z znanstveno revolucijo in razsvetljenstvom, razširila preko Atlantika in vse do Avstralije na drugi strani zemeljske oble, potem pa dosegla svoj vrhunec v dobi revolucij, industrije in imperijev?

Že to, da postavljam takšna vprašanja, nekaj pove o prvem desetletju 21. stoletja. Rojen sem na Škotskem, kjer sem tudi odraščal. Nato sem se izobraževal na akademiji v Glasgowu in na oxfordski univerzi. V svojih dvajsetih in tridesetih letih sem domneval, da bom svojo akademsko kariero preživel v Oxfordu ali Cambridgeu. O selitvi v ZDA sem začel razmišljati, ko me je Henry Kaufman znameniti veteran Wall Streeta in dobrodelnež Sternove poslovne šole na newyorški univerzi NYU pobaral, zakaj nekdo, ki proučuje zgodovino denarja in moči, tega ne počne tam, kjer se zares nahajata denar in moč. Kje drugje bi to bilo kot sredi Manhattna? Na začetku novega tisočletja je bila newyorška borza nesporno središče neznanškega globalnega gospodarskega omrežja, ki je bilo ameriško po strukturi in večinsko tudi v ameriški lasti. Internetni borzni balon je popuščal in neprijetna mala recesija je bila kriva, da so morali demokrati zapustiti Belo hišo, ravno ko je njihova obljuba o poplačilu državnega dolga začejala zveneti prepričljivo. George W. Bush se je soočil z dogodkom, ki je potrdil osrednji položaj Manhattna v svetu, v katerem dominira Zahod. Uničenje Svetovnega trgovinskega centra (WTC), ki ga je izvršila teroristična organizacija Al Kaida, je bilo ogaben kompliment New Yorku. WTC je bil tarča številka ena za vsakogar, ki je hotel izzvati prevlado Zahoda.

Sledil je vrtoglav niz dogodkov razkazovanja moči. V Afganistanu so bili strmoglavljeneži z oblasti. »Os zla« je bila zrela za »spremembo režima«. V Iraku so zrušili Sadama Huseina. George W. Bush je užival podporo v anketah javnega mnenja in je bil na poti k ponovni izvolitvi. Ameriško gospodarsko si je opomoglo po zaslugi zniževanja davkov. »Stara Evropa« in liberalna Amerika sta le nemočno besneli. Sam sem bil fasciniran nad tem in sem vse več bral in pisal o imperijah, še posebno o britanskih naukih za Ameriko; rezultat je bila knjiga *Imperij: kako je Britanija ustvarila sodobni svet (Empire: How Britain Made the Modern World, 2003)*. Ko sem premišljal o vzponu, vladavini in verjetnem padcu ameriškega imperija, sem spoznal, da ima

ameriška moč tri usodne pomanjkljivosti: pomanjkanje ljudi (premalo vojakov na tleh v Iraku in Afganistanu), pomanjkanje pozornosti (premalo navdušenja javnosti za dolgotrajno zasedbo zavzetih držav) in predvsem pomanjkanje denarja (premalo varčevanja glede na investicije in premajhne obdavčitve glede na višino javnih izdatkov).

V knjigi *Kolos: vzpon in padec ameriškega imperija* (*Colossus: The Rise and Fall of America's Empire*, 2004) sem opozoril, da so se ZDA začele neopazno zanašati na pritek vzhodnoazijskega kapitala za financiranje primanjkljajev v javnih financah in na tekočem računu. Propad ameriškega neproglašene imperija bi se torej lahko zgodil ne zaradi teroristov pred vrati, ne zaradi zločinskih režimov, ki jih podpirajo, temveč zaradi finančne krize v samem srcu imperija. Ko sva leta 2006 z Moritzom Schularickom skovala besedo Kimerika (aluzija na himero, pošast iz grške mitologije z levjo glavo in kozjim trupom), sva z njo želela opisati nevarno nevzdržno razmerje med varčno Kitajsko in razsipno Ameriko, ki se je izkazalo za enega od ključnih vzrokov za prihajajočo finančno krizo. Kajti če ameriške-mu potrošniku ne bi bila dostopna poceni kitajska delovna sila in poceni kitajski kapital, potem se balon v letih 2002–2007 ne bi napihnil do takih razsežnosti.

Utvara o ameriški »hipermoči« se je med predsednikovanjem Georgea W. Busha razblinila ne enkrat, temveč dvakrat. Zlo se je najprej zgodilo v bagdadski četrti Sadr City in na poljih Helmanda, kar je pokazalo skrajni domet ameriške vojaške moči, in, kar je še pomembnejše, naivnost neokonservativnih napovedi o demokratičnem valovanju na širšem bližnjevzhodnem območju. Drugič je udarilo leta 2007 s krizo hipotekarnih obveznic, ki je prerasla v kreditni krč leta 2008 in nazadnje v »veliko recesijo« leta 2009. Po bankrotu banke Lehman Brothers sta bila obsojena na propad tudi »washingtonski konsenz« in ideja o »veliki ublažitvi«, ki so jo napovedovali bankirji centralne banke. Naslednja velika depresija je bila nekaj časa videti kot zelo realna možnost. Kaj je šlo narobe? V nizu člankov in

predavanj od sredine leta 2006 naprej sem ugotavljal, da so bile vse pomembne komponente finančnega sistema katastrofalno oslabiljene zaradi pretirane kratkoročne zadolženosti bank, precenjenih hipotekarnih obveznic in strukturiranih vrednostnih papirjev, preohlapne monetarne politike zveznih rezerv, politično spodbujenega nepremičninskega balona in, končno, nenadzorovanega prodajanja ničvrednih zavarovalnih polic (poimenovanih izvedeni finančni instrumenti), ki so ponujali navidezno zavarovanje proti negotovosti, ki je sploh ni bilo mogoče opredeliti (v nasprotju s pravimi zavarovalnimi policami, ki varujejo pred znanimi in kvantificiranimi tveganji). Globalizacija finančnih ustanov, ki so izvirale z Zahoda, naj bi pripeljala v novo ero zmanjšane ekonomske nestabilnosti. Za predvidevanje, kako lahko staromodna likvidnostna kriza poruši krhko konstrukcijo finančnega inženiringa, odvisnega od zadolževanja, je bilo potrebno poznavanje zgodovine.

Nevarnost druge depresije se je po poletju 2009 nekoliko poglobila, vendar ni izginila v celoti. Svet pa se je vseeno spremenil. Po osupljivem kolapsu svetovne trgovine zaradi finančne krize ter usihanju kreditiranja uvoza in izvoza je bilo pričakovati, da bo to opustošilo velika azijska gospodarstva, ki so bila odvisna od izvoza na Zahod. Toda zaradi zelo učinkovitega državnega subvencioniranja s kreditno ekspanzijo je Kitajska občutila le manjšo upočasnitev rasti. To je bil dosežek, ki ga je le malokdo pričakoval. Kljub nesporno težavnemu upravljanju ekonomije z 1,3 milijarde prebivalci na tak način, kot da bi bila velikanski Singapur, je danes, ko to pišem [december 2010], videti, da bo Kitajska nadaljevala s svojo industrijsko revolucijo in v enem desetletju prehitela ZDA po ustvarjenem bruto družbenem proizvodu, tako kot je leta 1963 Japonska prehitela Veliko Britanijo.

Zahod je večino prejšnjih petsto let nesporno užival resnično in trajno prednost pred ostalimi deli sveta. Vrzal med dohodkoma na Zahodu in na Kitajskem se je začela povečevati v 17. stoletju in je naraščala vse do sedemdesetih let 20. stoletja, če ne še dlje. Toda od takrat naprej se presenetljivo hitro

zmanjšuje. Finančna kriza je izkristalizirala moje naslednje vprašanje: Je prednost Zahoda zdaj izginila? Do odgovora se lahko dokopljemo, samo če temeljito razmislimo, iz česa je bila sestavljena ta prednost.

Naslednji razdelek se tiče zgodovinske metodologije; nestrpni bralci ga lahko preskočijo in se takoj napotijo k uvodu. To knjigo sem napisal tudi zato, ker imam močan vtis, da danes živeči ljudje ne posvečajo dovolj pozornosti mrtvim. Ko sem opazoval odraščanje svojih treh otrok, sem imel nelagoden občutek, da se učijo manj zgodovine, kot sem se je jaz v njihovi starosti. Ne zaradi slabih učiteljev, ampak ker so imeli slabe učbenike in še slabše izpite. Ko sem spremljal odvijanje finančne krize, sem ugotovil, da otroci nikakor niso edini, kajti zdelo se mi je, da ima le peščica ljudi v bankah in državnih zakladnicah na Zahodu nekaj znanja – več kot le par površnih informacij – o veliki depresiji. Zadnjih trideset let mladina v zahodnih šolah in na univerzah dobiva liberalno izobraževanje, brez temeljitega poznavanja zgodovine. Učijo jih posamezne »module«, brez širšega konteksta in kronologije. Naučijo se formul analiziranja izvlečkov dokumentov, ne pa veščine hitrega prebiranja raznolikih besedil. Znajo se poistovetiti z namišljenim rimskim centurionom ali žrtvami holokavsta, ne znajo pa napisati eseja o razlogih za usodo, ki jih je doletela. V drami *The History Boys* je dramatik Alan Bennett postavil »trilemo«: ali je treba zgodovino poučevati na način boja nasprotujočih si argumentov, kot druženje z Resnico in Lepoto preteklosti, ali le kot »en prekleman dogodek za drugim«? Kot kaže, se ni zavedal, da današnji srednješolci ne dobijo nič od naštetega – v najboljšem primeru dobijo nekaj »preklemanih dogodkov« brez vrstnega reda.

Bivši rektor univerze, na kateri poučujem, je nekoč priznal, da ga je mama med njegovim dodiplomskim študijem na univerzi MIT prosila, da vzame vsaj en zgodovinski predmet. Brilljantni mladi ekonomist jo je domišljavo zavrnil, češ da ga prihodnost bolj zanima od preteklosti. Danes ve, da je bil njegov

pogled napačen. Prihodnost – v ednini – pravzaprav ne obstaja. Obstajajo samo prihodnosti, v množini. Imamo različne interpretacije preteklosti, seveda nobena med njimi ni dokončna, vendar je preteklost ena sama. In čeprav je preteklost že minila, je zaradi dveh razlogov nenadomestljiva za naše razumevanje sedanjosti in tega, kar je še pred nami. Prvič, trenutno svetovno prebivalstvo obsega približno sedem odstotkov od števila vseh ljudi, ki so kdaj živeli. Mrtvih je torej štirinajstkrat več kot živih in nakopičene izkušnje te velike večine človeštva ignoriramo na lastno odgovornost. Drugič, preteklost je edini zanesljivi vir znanja o minljivi sedanjosti in o mnogoterih prihodnostih, ki so pred nami, od katerih pa se bo uresničila le ena. Zgodovina se ne ukvarja samo s preteklostjo, ampak tudi s proučevanjem časa kot takega.

Najprej naštejmo omejitve našega predmeta proučevanja. Zgodovinarji nismo znanstveniki. Ne moremo (in tudi ne bi smeli poskušati) dognati splošnih zakonov družbene ali politične »fizike« z zanesljivo napovedno močjo. Zakaj? Ker ni mogoče ponoviti edinstvenega večtisočletnega eksperimenta, ki je ustvaril preteklost. Velikost vzorca človeških zgodovin je ena. Poleg tega imajo »delci« v tem eksperimentu zavest, na katero vpliva množica kognitivnih nagnjenj. Zaradi tega je njihovo vedenje še težje predvideti, kot če bi bili neobčutljivi, neinteligentni, vrteči se delci. Ena od značilnosti človeštva je tudi, da se ljudje skoraj instinktivno učijo iz lastnih izkušenj. Zato je naše obnašanje prilagodljivo, spreminja se skozi čas. Ne tavamo brezciljno, ampak hodimo po poti. Tisto, kar je za nami, vpliva na to, v katero smer bomo krenili, ko se bo naša pot razcepila – kar se ves čas dogaja.

Kaj lahko potem naredijo zgodovinarji? Prvič, če oponašajo družboslovce in se naslanjajo na kvantitativne podatke, lahko najdejo »pokrivajoče zakone« v Hempelovem smislu splošnih trditev o preteklosti, ki pokrijejo večino primerov (na primer, ko oblast prevzame diktator namesto demokratičnega voditelja, se poveča verjetnost, da se bo država znašla v vojni). Ali

pa – in ta dva pristopa se ne izključujeta – zgodovina lahko komunicira z mrtvimi tako, da domišljijsko rekonstruira njihove izkušnje na način, kot ga je opisal veliki oxfordski filozof R. G. Collingwood v svoji *Avtobiografiji* iz leta 1939. Ti dve metodi zgodovinskega raziskovanja nam omogočata, da preostale sledove preteklosti preoblikujemo v zgodovino, korpus znanja in tolmačenje, ki retrospektivno osvetljuje usodo človeštva in vanjo vnaša red. Vsako resno predvidevanje o možnih prihodnostih, ki jih bomo lahko doživeli, temelji neposredno ali posredno na eni ali obeh zgodovinskih metodah. Če ni tako, potem spada v isto kategorijo kot horoskop v dnevnem časopisu.

Po prelivanju krvi v prvi svetovni vojni je bil Collingwood razočaran nad naravoslovjem in psihologijo. Prizadeval si je pripeljati zgodovino v moderno dobo, da bi opustili tisto, čemur je zaničljivo rekel »zgodovina škarij in lepila«, v kateri pisci »samo ponavljajo z drugačnim razporedom in okraševanjem tisto, kar so drugi izrekli pred njimi«. Njegov proces razmišljanja je vredno obnoviti:

- a) »Preteklost, ki jo proučuje zgodovinar, ni mrtva preteklost, ampak preteklost, ki na neki način še vedno živi v sedanjosti« v obliki sledov (dokumentov in artefaktov), ki so se ohranili.
- b) »Vsa zgodovina je zgodovina mišljenja«, kar pomeni, da je zgodovinski dokaz nepomemben, če ne moremo ugotoviti njegovega namena.
- c) Ta proces ugotavljanja zahteva domišljijski preskok v času: »Zgodovinsko znanje je rekonstrukcija mišljenja v zgodovinarjevem umu, torej tistega mišljenja, katerega zgodovino proučuje.«
- č) Vendar pa pravi pomen zgodovine sledi iz primerjave med preteklim in sedanjim: »Zgodovinsko znanje je rekonstrukcija preteklega mišljenja, postavljenega v kontekst današnjih mišljenj, ki mu nasprotujejo in ga omejujejo na neki drugi ravni.«

- d) Zgodovinar se »lahko od nezgodovinarja razlikuje tako kot gozdar od nepoučenega sprehajalca«. »Tu ni nič drugega razen drevov in trav«, si misli sprehajalec in koraka naprej. »Glej tigra v tisti travi,« pa pravi gozdar. Z drugimi besedami, Collingwood razlaga, da zgodovina ponuja nekaj »povsem drugega od [znanstvenih] zakonitosti, namreč vpogled«.
- e) Prava naloga zgodovinskega vpogleda je »informirati [ljudi] o sedanjosti v tolikšni meri, kolikor je preteklost, ki je njegov navidezni predmet proučevanja, vsebovana v sedanjosti in predstavlja del sedanjosti, ki ni takoj razviden neizurjenemu očesu«.
- f) Kar se tiče predmeta zgodovinskih raziskav, Collingwood jasno pove, da nima nič proti tistemu, kar je njegov sodobnik iz Cambridgea Herbert Butterfield obsodil kot »zaverovanost v sedanjost«: »Resnični zgodovinski problemi nastanejo iz praktičnih problemov. Zgodovino proučujemo, da bi bolj razločno videli položaj, v katerem delujemo. Zato je raven, na kateri nastajajo vsi problemi, raven 'dejanskega' življenja: zaradi njega se obračamo k preteklosti.«

Bil je učenjak z enciklopedičnim znanjem, izurjen tako v arheologiji kot filozofiji in neomajen nasprotnik Daily Maila,* mož, ki mi je bil dolga leta vodnik, in nikdar prej bolj nenadomestljiv kot ob pisanju te knjige. Zato ker je problem zloma civilizacij preveč pomemben, da bi ga prepustili zgodovinarjem »škarij in lepila«. To je resnični sodobni problem iz prakse, ta knjiga pa je namenjena kot vodnik za gozdarje. Kajti v tej travi se ne skriva samo en tiger.

Ko vestno rekonstruiram preteklo mišljenje, se vedno trudim upoštevati preprosto resnico, ki jo radi pozabljajo zgodovinsko neizobraženi ljudje. Večina ljudi v preteklosti je umrla mladih in

---

* Imenoval ga je »prvi angleški časopis, pri katerem je beseda 'novica' izgubila svoj ustaljeni pomeni dejstva, ki ga bralec mora izvedeti ..., in pridobila novi pomeni dejstva ali izmišljotine, ki bi bralca lahko zabavala«.

še tisti, ki niso umrli mladi, so ostajali brez onih, ki so jih ljubili, in ki so umrli mladi. Vzemimo primer mojega najljubšega pesnika, mojstra iz obdobja kralja Jakoba I., Johna Donna, ki je doživel devetinspetdeset let, kar je trinajst let več od moje trenutne starosti. Bil je pravnik, član parlamenta in – potem ko se je odrekel rimskokatoliški veri – tudi anglikanski duhovnik. Donne se je poročil iz ljubezni, zaradi tega je izgubil službo tajnika sira Thomasa Egertona, strica njegove neveste in varuha državnega pečata.* V obdobju siromašnih šestnajstih let je Anne Donne soprogu rodila dvanajst otrok. Trije izmed njih, Francis, Nicholas in Mary, so umrli, preden so dopolnili deset let. Sama Anne je umrla pri dvanajstem porodu, otrok pa je bil mrtvorjen. Ko je umrla njegova najljubša hči Lucy in je malo manjkalo, da ji ni tudi sam sledil v grob, je Donne napisal svoje *Pobožnosti ob nepričakovanih dogodkih* (*Devotions upon Emergent Occasions*, 1624), ki vsebuje največje prigovarjanje k sočutju z umrlimi: »Ob smrti vsakega človeka je mene manj, zakaj včlenjen sem v človeštvo: in zato nikdar ne pošiljaj vpraševat, komu zvoni; zvoni tebi.«** Tri leta pozneje ga je smrt bližnjega prijatelja navdihnila, da je napisal Večernico ob dnevu sv. Lucije, najkrajšem dnevu:

Razmislite zato o meni, vi, ki boste ljubimci postali,
na drugem svetu, torej naslednje pomladi;
ker jaz sem vsak mrtvec,
v katerem je Ljubezen ustvarila alkimijo.
Njena umetnija je izžela
bistvo celó iz nič,
iz temnega pomanjkanja in jalove praznine;
uničila me je, a sem spet rojen
iz odsotnosti, teme, smrti – stvari, ki niso.

* Potem ko so ga za kratek čas zaprli zaradi nasprotovanja njenemu očetu, je duhovito pripomnila: »John Donne – Anne Donne – Un-done.« (Besedna igra: John Donne in Anne Donne, razdvojena; op. prev.) Ni čudno, da jo je ljubil.

** Ernest Hemingway: Komu zvoni (Mladinska knjiga, 1998, prevedel Janez Gradišnik)

Te vrstice bi moral prebrati vsak, ki želi razumeti človeško življenje v času, ko je bila življenjska doba polovico krajša od današnje.

Smrt je pogosto spodnesla ljudi na vrhuncu moči, zaradi česar je bilo življenje krhko in polno žalosti. To pomeni tudi, da je večina ljudi, ki so ustvarjali civilizacije v preteklosti, svoje prispevala v mladosti. Veliki nizozemsko-judovski filozof Baruch ali Benedikt Spinoza je postavil hipotezo, da obstajata samo materialni svet snovi in deterministična vzročnost ter da je »Bog« tisti naravni red, kot ga nejasno razumemo, in nič drugega. Umrl je leta 1677 v starosti štiriinštirideset let, verjetno zaradi posledic steklenih drobcev, ki jih je vdihoval pri opravljanju svojega poklica brusilca leč. Blaise Pascal, pionir verjetnostnega računa, hidrodinamike in avtor *Misli*, največje apologije krščanske vere, je doživel le devetintrideset let. Umrl bi še mlajši, če bi bila prometna nesreča, ki je ponovno prebudila njegovo duhovnost, usodna. Kdo ve, kaj vse bi še ustvarila ta dva genija, če bi jima bilo dano živeti toliko časa kot na primer velikima humanistoma Erazmu (69) in Montaignu (59). Mozart, skladatelj Don Giovannija, najpopolnejše od vseh oper, je umrl pri petintridesetih. Franz Schubert, skladatelj vzvišenega godalnega kvarteta v C-duru (D956) je umrl, verjetno zaradi sifilisa, star samo enaintrideset let. Čeprav sta bila zelo produktivna, je vprašanje, kaj vse bi še lahko zložila, če bi doživela triinšestdeset let, kot jih je neobčutljivi Johannes Brahms, ali še bolj izjemnih dvainsedemdeset let, kolikor jih je bilo namenjenih okornemu Antonu Brucknerju? Škotski pesnik Robert Burns, ki je zapel vrhunsko hvalo enakopravnosti *A Man's a Man for A' That* (Človek je človek kljub vsemu), je bil star sedemintrideset let, ko je umrl. Kakšna krivica, da je pesnika, ki je nadvse preziral podedovani status (*»Naziv je le cenen pečat, / Človek je zlato kljub temu«*), tako močno preživel pesnik, ki je najbolj spoštoval prav svoj status: lord Alfred Tennyson, ki je umrl čaščen v starosti triinosemdeset let. Palgraveova *Zlata zakladnica* (*Golden Treasury*) bi bila boljša, če bi bilo

v njej več Burnsa in manj Tennysona. In kako drugačne bi bile danes umetniške galerije po svetu, če bi skrbni Jan Vermeer dočakal enaindevetdeset let in bi Pablo Picasso umrl pri devetintridesetih, ne pa da se je zgodilo obratno?

Tudi politika je umetnost – prav toliko je del naše civilizacije kot filozofija, opera, poezija ali slikarstvo. Toda največji politični umetnik v ameriški zgodovini, Abraham Lincoln, je odslužil le en predsedniški mandat v Beli hiši, preden je padel kot žrtev atentatorja le šest tednov po svojem drugem inavguracijskem govoru. Star je bil šestinpetdeset let. Kako drugačno bi bilo obdobje obnove držav Juga, če bi ta marljivi velikan, rojen v kobilici, avtor veličastnega nagovora v Gettysburgu, ki je redefiniral ZDA kot »nacijo, spočeto v svobodi in posvečeno ideji, da so vsi ljudje ustvarjeni enaki«, z »vlado, ki predstavlja narod, ki jo voli narod in ki dela za narod«, živel toliko časa kot veljak, ki je igral polo in potem zbolel za otroško paralizo, Franklin Delano Roosevelt, ki ga je medicina ohranjala pri življenju dovolj dolgo, da je odslužil skoraj polne štiri predsedniške mandate pred smrtjo v starosti triinšestdeset let?

Ker so naša življenja tako drugačna od večine življenj v preteklosti, ne le po trajanju, ampak tudi zaradi veliko večjega udobja, moramo uporabiti veliko domišljije, da bi razumeli nekdanje može in žene. V svoji *Teoriji moralnih občutij* (*Theory of Moral Sentiments*), ki je bila napisana poldrugo stoletje pred Collingwoodovimi spomini, je veliki ekonomist in družbeni teoretik Adam Smith opisal, zakaj civilizirana družba ni boj vseh proti vsem – zato, ker temelji na razumevanju:

Ker ne doživljamo tistega, kar doživljajo drugi ljudje, ne moremo doumeti, kako jim je. Lahko si le zamislimo, kako bi se sami počutili v njihovem položaju. Tudi če je naš bližnji v stiski, dokler nam ni hudega, nas naša čutila ne obvestijo o tem, kako on trpi. Nikoli nas niso mogla in nikoli nas ne bodo mogla ponesti zunaj nas samih in le z domišljijo si lahko

ustvarimo nekakšen vtis o njegovih občutjih. Ta sposobnost nam ne more pomagati nič drugače, kot tako, da nam predoči, kako bi bilo nam na njegovem mestu. Domišljija preslikuje samo naša občutja, ne pa njegovih. S pomočjo domišljije se postavljamo v njegov položaj.

Prav to je tisto, kar bi po Collingwoodovem mnenju zgodovinar moral početi, in tisto, kar želim od bralca, ki bo na teh straneh naletel na obujena razmišljanja umrlih. Ključna poanta knjige je razumeti, zaradi česa je ta civilizacija dosegla tako spektakularno bogastvo, vpliv in moč. Toda razumevanja ne more biti brez sočustvovanja, ki nas domišljijsko prestavi v položaj drugih ljudi. To dejanje bo postajalo vse težje, ko bomo prišli do oživljanja razmišljanj pripadnikov drugih civilizacij – onih, ki jih je Zahod podjarmil ali si jih vsaj podredil. Kajti oni so ravno tako pomembni udeleženci te drame. To ni zgodovina Zahoda, pač pa zgodovina sveta, v kateri razlagamo fenomen prevlade Zahoda.

Francoski zgodovinar Fernand Braudel je v članku, ki ga je napisal za enciklopedijo, takole opredelil civilizacijo:

Najprej prostor, »kulturno območje« /.../ mesto. Ko govorimo o mestu, si morate zamisliti veliko raznovrstnih »dobrin«, kulturnih značilnosti, začenši z obliko hiš, materiala, s katerim so bile zgrajene, njihovih streh, prek veščin, kot so izdelovanje puščic, do govornih narečij ali narečnih skupin, okusa pri kuhanju, posamezne tehnologije, strukture verovanj, načina ljubljenja, pa vse do kompasa, papirja in tiskarskega stroja. Govorimo o razvrščanju, pogostosti, s katero se ponavljajo določene značilnosti, razprostranjenostjo na točno določenem področju [skupaj z] /.../ nekakšno začasno trajnostjo.

Braudel je bil boljši pri opisovanju struktur kot pri razlaganju sprememb. Danes pogosto govorimo, naj zgodovinarji pripovedujejo zgodbe; v skladu s tem ta knjiga ponuja obsežno zgodbo – teoretsko paradigmo o tem, zakaj je ena civilizacija preseгла omejitve, ki so vezale vse prejšnje – ob njej ali znotraj nje pa še veliko manjših zgodb ali mikrozgodovin. Vseeno pa obnovljena umetnost pripovedovanja ni vse, kar potrebuje. Pomembno je, da imamo poleg zgodbe tudi vprašanja. Zakaj je Zahod začel dominirati nad ostalimi, je vprašanje, ki zahteva več kot le površen odgovor. Odgovor mora biti analitičen, podprt z dokazi in preverljiv z nasprotnim vprašanjem: Bi Zahod vseeno vladal drugim, zaradi kakega drugega razloga, ki sem ga izpustil ali podcenil, če ključnih inovacij, ki jih tu izpostavljam, ne bi bilo? Ali pa bi svet postal drugačen s kitajsko ali katero drugo civilizacijo na vrhu? Ne smemo se slepiti, da so zgodovinski prikazi, kot so običajno sestavljeni, kaj več od naknadnega pametovanja. Kot bomo videli, se sodobnikom prevlada Zahoda ni zdela najverjetnejši izid med tistimi, ki so si jih lahko zamislili. Scenarij katastrofalnega poraza se je zgodovinskim akterjem pogosto zdel prepričljivejši od srečnega konca, ki ga doživlja današnji bralec. Kot doživeta izkušnja je zgodovina bistveno bolj podobna partiji šaha kot romanu, bolj je podobna nogometni tekmi kot pa gledališki predstavi.

Vse stvari niso bile dobre. Noben resen pisec ne more trditi, da je bila vladavina zahodne civilizacije brezmadežna, vseeno pa najdemo take, ki vztrajajo, da ta vladavina ni prinesla nič dobrega. To je absurdno stališče. Kot velja za vse velike civilizacije, ima tudi zahodna dvojni obraz boga Janusa: zmožnosti plemenitosti, a tudi zavrženosti. Mogoče je boljša analogija tista, v kateri Zahod spominja na dva sprta brata v *Zasebnih spominih in izpovedih upravičenega grešnika* (*Private Memoirs and Confessions of a Justified Sinner*, 1824) Jamesa Hogga ali v *Gospodarju Ballantraeja* (*Master of Ballantrae*, 1889) Roberta Louisa Stevenson. Konkurenca in monopol; znanost in praznoverje;

svoboda in suženjstvo; zdravljenje in ubijanje; trdo delo in lenoba – v vseh primerih je Zahod obrodil tako dobro kot slabo, le da je, kot v Hoggovem in Stevensonovem romanu, prevladal boljši od obeh bratov. Upreti se moramo skušnjavi romantičnega pogleda na zgodovinske poražence. Civilizacije, ki jih je Zahod poteptal ali pa jih je bolj miroljubno preobrazil z vsiljevanjem ali s prevzemanjem, niso bile brez pomanjkljivosti. Najočitnejša med njimi je bila, da svojim pripadnikom niso mogle zagotoviti nobenega trajnega izboljšanja materialne blaginje njihovih življenj. Ena od težav, zaradi katere ne moremo vedno rekonstruirati preteklih mišljenj teh nezahodnih ljudstev, je v tem, da niso vsa živela v civilizacijah s sredstvi za zapisovanje in ohranjanje misli in dogodkov. Navsezadnje, zgodovina je prvenstveno proučevanje civilizacij, in brez pisnih virov je zgodovinar prepuščen konicam kopij in ostankom lončevine, iz katerih se ne da kaj dosti razbrati.

Francoski zgodovinar in državnik François Guizot je izjavil, da je zgodovina civilizacije »največja od vseh /.../ in vključuje vse druge«. Prečkati mora številne meje med posameznimi diciplinami, ki so si jih postavili akademiki s svojo težnjo po specializaciji, in med ekonomsko, družbeno, kulturno, intelektualno, politično, vojaško ter mednarodno zgodovino. Ker civilizacije niso majhne in kratkotrajne, mora zgodovina civilizacije zaobjeti veliko prostora in dolgo obdobje. Toda knjiga, kot je ta, ne more biti enciklopedija. Tistim, ki se bodo pritoževali, kaj vse je izpuščeno, lahko odvrnem samo s citatom jazzovskega pianista Theloniousa Monka: »Ne igrajte vsega (ali vsakokrat); naj gredo nekatere stvari mimo. /.../ Tisto, česar ne boste zaigrali, je lahko bolj pomembno od onega, kar boste.« S tem se strinjam. Mnogo not in akordov sem izpustil. Vendar sem tako ravnal z razlogom. Ali moj izbor odraža pristranost Škota v srednjih letih, tipičnega predstavnika sloja, ki je deležen koristi zahodnjaške prevlade? Zelo verjetno. Upam pa, da mojemu izboru ne bodo nasprotovali najbolj vneti in elokventni branilci zahodnjaških vrednot, ki imajo precej drugačno

etnično poreklo od mene – od Amartye Sena do Liu Xiaoboja, od Hernanda de Sota do tiste, ki ji je posvečena ta knjiga.

Knjiga, ki želi pokriti šeststo let svetovne zgodovine, je neizogibno kolektivni podvig in zato mnogim dolgujem zahvalo. Hvaležen sem osebjem arhivov, knjižnic in ustanov, kot so arhiv AGI, muzej Alberta Kahna, umetnostna knjižnica Bridgeman, Britanska nacionalna knjižnica, Charlestoneško knjižnično društvo, Kitajska nacionalna knjižnica (Zhongguo guojia tushuguan) v Pekingu, Corbis, Pasteurjev inštitut v Dakarju, Nemški zgodovinski muzej v Berlinu, Tajni državni arhiv pruske kulture v Berlin – Dahlemu, agencija Getty Images, observatorij v Greenwichu, Vojaškozgodovinski muzej na Dunaju, Irska nacionalna knjižnica, Kongresna knjižnica, Zgodovinski muzej Missourija, muzej Chemin des Dames, Muzej zlata v Limi, Državni arhiv v Londonu, Državni pomorski muzej, Otomanski arhiv v Istanbulu, agencija PA Photos, Peabodyjev arheološki in etnološki muzej na Harvardu, Senegalski državni arhiv v Dakarju, Zgodovinsko društvo Južne Karoline, Šola orientalskih in afriških študij, Rokopisna knjižnica Sülemaniye in seveda nepogrešljiva harvardska Widenerjeva knjižnica. Napak bi bilo ne dodati vrstice zahvale Googlu, ki je danes nepogrešljivo orodje za hitrejšo zgodovinsko delo, pa tudi Questiji in Wikipediji, ki ravno tako lajšata zgodovinarjeva opravila.

Imel sem neprecenljivo raziskovalno pomoč Sare Wallington kot tudi Daniela Lansberg-Rodrigueza, Mannyja Rincon-Cruza, Jasona Rocketta in Jacka Suna. Kot običajno je knjiga na obeh straneh Atlantika izšla pri založbi Penguin. Vešče in skrbno sta jo uredila Simon Winder v Londonu in Ann Godoff v New Yorku. Nenadkriljivi Peter James je opravil veliko več od redigiranja besedila. Hvala tudi Richardu Duguidu, Rosie Glaisher, Stefanu McGrathu, Johnu Makinsonu, Pen Vogler in drugim, ki jih je preveč, da bi jih naštel.

Kot moje prejšnje štiri knjige je bila tudi ta že od začetka zasnovana tudi kot televizijska serija. Ralph Lee s programa

Channel 4 mi je preprečeval, da bi bil preveč globokoumen ali nerazumljiv, pri tem mu je pomagal Simon Berthon. Niti knjige niti TV-serije ne bi mogel narediti brez izredne ekipe sodelavcev družbe Chimerica Media, ki jo sestavljajo Dewald Aukema, prvak med filmskimi snemalci, James Evans, pomožni producent druge in pete epizode, Alison McAllan, arhivska raziskovalka, Susannah Price, producentka četrte epizode, James Runcie, režiser druge in pete epizode, Vivienne Steel, naša šefinja produkcije, ter Charlotte Wilkins, pomožna producentka tretje in četrte epizode. V začetni fazi projekta je imela ključno vlogo Joanna Potts. Chris Openshaw, Max Hug Williams, Grant Lawson in Harrik Maury so spretno izpeljali snemanje v Angliji in Franciji. Moja »kimeriška« sodelavca Melanie Fall in Adrian Pennink sta s potrpežljivostjo in velikodušnostjo do avtorja omogočila, da vsi trije še vedno dokazujemo, da lahko triumvirat deluje. Prijatelj Chris Wilson je ponovno skrbel za to, da nisem zamudil nobenega letala.

Med ljudmi, ki so nam pomagali posneti serijo, je treba omeniti številne posrednike, ki so pomagali tudi pri raziskavah na terenu, ki so dobile svoje mesto v knjigi. Zahvaljujem se Manfredu Andersonu, Khadidiatouju Baju, Lillian Chen, Terezi Horski, Petru Jandi, Wolfgangu Knoepflerju, Deborah McLauchlan, Matiasu de Sa Moreira, Daisy Newton-Dunn, Joséju Coutu Nogueiri, Leventu Öztekinu in Ernstu Voglu.

Prav tako se želim zahvaliti mnogim ljudem, ki sem jih intervjujal, medtem ko smo se potikali po svetu, še posebej Gonzalu de Aliagi, Nihalu Bengisu Karaci, pastorju Johnu Lindellu, Micku Rawsonu, Ryanu Squibbu, Ivanu Touški, Stefanu Wolleju, Hanpingu Zhangu in ne nazadnje učencem šole Roberta Clacka v Dagenhamu.

Izjemno srečen sem, da imam v Andrewu Wylieju najboljšega literarnega agenta na svetu in v Sue Ayton njegovo dvojnico iz kraljestva britanske televizije. Zahvaljujem se Scottu Moyersu, Jamesu Pullenu in drugim sodelavcem agencije Wylie v Londonu in New Yorku.

Številni eminentni zgodovinarji so prebrali rokopis te knjige ali kak njegov del, prav tako mnogi prijatelji in sedanji študentje: Rawi Abdelal, Ayaan Hirsi Ali, Bryan Averbuch, Pierpaolo Barbieri, Jeremy Catto, J. C. D. Clark, James Esdaile, Campbell Ferguson, Martin Jacques, Harold James, Maya Jasanoff, Joanna Lewis, Charles Maier, Hassan Malik, Noel Maurer, Ian Morris, Charles Murray, Aldo Musacchio, Glen O'Hara, Steven Pinker, Ken Rogoff, Emma Rothschild, Alex Watson, Arne Westad, John Wong in Jeremy Yellen. Hvala tudi Philipu Hoffmannu, Andrewu Robertsu in Robertu Wilkinsonu. Vse morebitne druge napake so moja krivda.

Zahvaljujem se rektorju in članom Jezusovega kolidža na oxfordski univerzi, njihovim kolegom na kolidžu Oriel in knjižničarjem iz *Bodleiane*. Hvaležen sem Johnu Raisianu, rektorju zavoda Hoover Institution na stanfordski univerzi, in njegovemu odličnemu osebju. Knjigo sem dokončal v centru IDEAS na London School of Economics, kjer so skrbeli zame v vlogi gostujočega profesorja v šolskem letu 2010/11. Največ pa vseeno dolgujem svojim kolegom na Harvardu. Predolgo bi trajalo, če bi se posamično zahvaljeval vsakemu članu katedre za zgodovino, zato mi dopustite, da jim izrečem kolektivno zahvalo: te knjige ne bi mogel napisati brez vaše kolegialne podpore, opogumljanja in intelektualnega navdiha. Enako velja za kolege iz harvardske poslovne šole, še posebej iz oddelka za poslovno in upravno administracijo v odseku za mednarodno ekonomijo ter profesorjem in osebju centra za evropske študije. Zahvaljujem se prijateljem iz centra za mednarodno poslovanje Weatherhead, centra za znanost in mednarodne zadeve Belfer, iz delavnice ekonomske zgodovine in iz Lowell Housa. Najtopleje pa se želim zahvaliti študentom z obeh bregov reke Charles, posebno slušateljem kolegija splošnega izobraževanja, Družbe sveta 19. Ta knjiga je zaživela med vami in k njej so veliko pripomogli vaše naloge in odzivi.

Nazadnje se globoko zahvaljujem svoji družini, posebno svojim staršem in svojim včasih zapostavljenim otrokom Felixu,

Freyi in Lachlanu, prav tako njihovi mami Susan in širšemu sorodstvu. V različnih pomenih sem to knjigo napisal za vas, otroci.

Posvečena pa je nekomu, ki bolje od kogar koli, ki ga poznam, razume, kaj zahodna civilizacija resnično pomeni – in kaj še lahko ponudi svetu.